

הארות והערות לגבי מלחמת שלום הגליל

הרב יהודה גרשוני

במלחמותינו הרבות והכבדות בשכבר הימים, מי נתן לנו היים וקיום בעומדנו מעטים נגד רבים? מי הלביש עוז את גיבורי ישראל לחרף נפשם ולהילחם באריות נגד רבים ועצומים שקמו עליהם, ולהניס אחד – אלף, ושניים – רבבה? רק ה' והתורה הזאת, שמידה לנו עוז ואורה! לבד מן האוצרות הסגוליים שבה, מאזרתנו התורה חייל, בהבטיחה עזרת ה' לגיבורים, בהלהיבה אותם לחרף נפשם על קדושת שמו, ובתיתה בליבם את התקווה והביטחון שהם ראשית כל עוז ונצחון. אותה רוח חיה, היא שנתנה תקומה לכיבשה אחת בין שבעים זאבים. היא ששמרה שלא יהיה יעקב למשיסה למרות כל הקמים עליו לרמוס אותו ברגל גאוה. כוחנו הטבעי הוא בתורתנו!

”קול רינה וישועה באהלי צדיקים, ימין ד' עושה חיל, ימין ד' רוממה, ימין ד' עושה חיל”. תוהו רבנו הגדול, החוקר האלהי, גאון וקרוש, מרן ר' אברהם יצחק הכהן קוק זצ”ל, על סדר הדברים שבפסוק. מי שצריך ישועה הרי שקודם הישועה הוא מר נפש ונדכא. תחילה הוא זקוק לישועה ולאחר מכן ירנן עליה. מה, איפוא, פשר מקומה של הרינה לפני הישועה? התשובה לכך היא בדברי הימים ב, כ. באותו פרק מסופר על מלחמתו של המלך יהושפט עם בני מואב ובני עמון, לאחר ששרתה על הנביא יחזקאל בן זכריהו רוח ד' וניבא להם: “לא לכם להילחם בזאת, התיצבו, עמדו וראו את ישועת ד' עמכם וגו'... ויעמד משוררים לד' ומהללים להדרת קודש, בצאת לפני החלוץ ואומרים הודו לד' כי לעולם חסדו”. אף הם אמרו הלל קודם שקרה הנס, לפי שבטחו בד' ובנבואותיו, והרגישו באותו רגע כמו לאחר הניצחון. כאלה הם אהלי הצדיקים. בטחונם בה' כה חזק עד שיכולים הם לרנן לפני הישועה, משל הישועה כעת לפניהם.

הערובה הזמנית לבטחון היא עוצמתנו הצבאית.

מטרתה של מלחמת לבנון ודאי היתה בעלת חשיבות עליונה, שכן כל מגמתם של החבלנים, המכוונים אש”ף, ועמי ערב שמסייעים להם, היתה לגרש אותנו מירושלם אבותינו שהבטיח לנו הבורא. אחרי אלפיים שנות גלות זכינו לראות בעינינו בתקומת מדינת ישראל בארצנו. יצאנו משיעבוד לגאולה והיינו לעם חופשי. וכדי לשמור בעזרת ד' על חירותנו זכינו להקים צבא מפואר של גיבורי ישראל. צה”ל

הוא המוסד היותר חשוב לקיום עצמאותנו וחירותנו. גדולתו היא בכך שהוא שומר על טוהר הנשק. כמה מחיילי ישראל נפלו בשל הרצון לשמור על חיי אדם בלבנון, וכדי שלא לעבור על "לא תרצח"?

יש שמבינים כי אם נרצה לקיים את השלום בארצנו עלינו להתעצם ולהתחזק. "הנשק בלבד הוא ערובה נאמנה לשלום מתמיד". ואכן יש פעמים שנוצר מצב שכלי וזן איננו ממית כי אם מחיה. הכיצד? אדם שרוי יחידי ביער, שודד בא עליו בחרב שלופה ומבקש לשדוד אותו ולהמיתו. והנה, אם בידו יש חרב פיפיות או רובה, ובלבד עוז ותעצומות לעמוד נגד השודד, יציל את נפשו ואולי גם את נפש השודד. שכן יצילהו מבוא כדמים, אם משום שיפתח מפניו או שתבוא עליו רוח אחרת, ושכר ורפא לו.

ואם יהיה האיש השרוי בסכנה כשה יוכל לטבח, מאין נשק בידו, או משום שהנהו בעל מורך לב ישפוך הלו את דמו בלא חמלה. ואף אם יישמע קול דמיו הצועק מן הארמה, רק נקמה תהיה. כך תעבורנה בשלח שתי נפשות אדם. זהרוג לא יקום בשל כך לחיות עלי ארמות והרוצח ימצא גם הוא את מותו מיד הנוקם. אם רואים בנשק רק כלי מגן ולא כלי תיגרה הדין עם הסוברים כי רק בנשק ביטחון-השלום.

ויש לחוסיף כאן, בחיזוק לתפיסה זו את דברי הרמב"ם, שכתב באיגרת לאנשי קהל עיר מרשיליא וזה לשונו: "וזאת היא שאברה מלכותינו, והחריבה בית מקדשינו והאריכה גלותינו, והגיעתנו עד הלום, שאבותינו חטאו ואינם, לפי שמצאנו ספרים רבים באלה הדברים של דברי החוזים בכוכבים, שדברים אלו הם עיקר עבודה זרה כמו שביארנו טעו ונזהו אחריה ודימו שהם חכמות מפוארות, ויש בהם תועלת גדולה, ולא נתעסקו בלמידת מלחמה ולא בכיבוש ארצות, אלו דימו שאותן יועילו להם, ולפיכך קראו אותם הנביאים עליהם השלום סכלים ואווילים, ודאי סכלים ואווילים היו, ואחרי התוהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תהו הלכו" עכ"ל.

דין אחד ליחיד ולציבור, לקטן או לגדול: "הבא להרגך השכם להרגו". ואם ציבור אחד בא על ציבור אחר בכלי מלחמה, חובה על כל יחיד להגן על עצמו ועל אחיו. ואם יוכל עם להתזיק בנשק ולחגור עוז, למען הטיל אימה על האויב המתגרה בו ולהניעו ממהשבתו הרעה, טוב הדבר לעם עצמו, וגם האויב צריך להחזיק לו טובה, כי מנעהו ממלחמה ומכל הצרות והחורבנות הכרוכים בה. זוהי משמעות תפיסתם של אותם שסוברים כי "הנשק הוא ערובה לשלום".

ברם, להלכה כך נראים הדברים אבל למעשה עדיין צריך כל זה עיון גדול. כיון שדרכם של עמים רבים להכין לעצמם נשק להתקפה. ולפי שיצר לב האדם רע מנעוריו, אי אפשר להיות בטוח שהנשק ישמש כהרתעה לשמירת השלום ולא להתקפה. נביאינו חזו רק פתרון של אחרית הימים שבו "לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה". לא היה להם ביטחון באדם ובתיקון החברה. העולם המתוקן יבוא רק בעזרת האלהים באחרית הימים, כמבואר ביחזקאל (לו, כה): "הורקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם וכו' ונתתי לכם לב חרש ורוח חדשה אתן בקרבכם, והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר".

והרמב"ם כותב בסוף ספרו הגדול היר החזקה (הלכות מלכים יב, ד) בזה הלשון: "לא נתאוו החכמים והנביאים לימות המשיח, לא כדי שישלטו על כל העולם, ולא כדי שירדו בעבו"ם, ולא כדי שינשאו אותם העמים, ולא כדי לאכול ולשתות

ולשמות, אלא כדי שיהיו פנויין בתורה וחכמתה, ולא יהיה בהם נוגש ומבטל, כדי שיזכו לחיי העולם הבא וכו'. ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה, ולא קנאה ותחרות, שהטובה תהיה מושפעת הרבה וכל המעודנים מצויין כעפר, ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד. ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישיגו דעת נוראם כפי כח האדם, שנאמר: 'כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים' עד כאן דבריו המופלאים.

ואכן, אין ספק שהשחתת המין האנושי באה גם עקב קנאה ותחרות. וכל עוד אין מידותיו של האדם מתוקנות, הריהו בבחינת "אל תאמין בעצמך עד יום מותך", וקיימים מכשולים בהנהגת האדם, גם ביחיד וגם בציבור.

השחתת המידות בזמן מלחמה

א. תופעת הגניבה והביזה:

במלחמות בכלל ובמלחמת שלום הגליל בפרט, ניתן להיתקל במקרים בהם נוטלים חיילים לעצמם חלק מביזת המלחמה. והנה, בתנ"ך מצוין סיפור מחריד שאירע בזמן כיבוש יריחו על ידי יהושע בן נון: "וימעלו בני ישראל מעל בחרם, ויקח עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה מן החרם ויחר אף ה' בבני ישראל" (יהושע ז, א). עכן לקח מן הביזה במלחמת יריחו על אף הזהרת יהושע: "והייתה העיר חרם היא וכל אשר בה לד'" (שם ו, ז). בגלל המעילה בחרם נסתלקה מהם עזרת האלהים, ובמלחמת העי נפלו כשלושים ושישה איש, "וינוסו לפני אנשי העי". אירגון של צבא צריך משמעת. כשהחיילים רואים רק לעצמם מתפרק החיבור, אין אחדות וכל הצבא שרוי בסכנה של השמדה.

כך מצינו גם בתורה במלחמת מדיין (במדבר לא, יא-יב): "ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח באדם ובבהמה. ויביאו אל משה ואל אלעזר הכהן ואל עדת בני ישראל את השבי ואת המלקוח ואת השלל אל המחנה, אל ערבות מואב אשר על ירדן ירחו". ובפירושו של רבי לוי בן גרשון על התורה בפרשת מטות, בתועלת ה"ה כתב: ... "לפרסם יושר אנשי הצבא, שלא היה בהם איש שהחביא דבר מהשלל, אך הביאו כולו לפני משה והגשיאים וכל העדה, כאילו העידנו בזה כי יושר לבבם היה כלי אל שהגיע להם זאת ההצלחה העצומה בזאת המלחמה". ע"כ.

זה כנגד זה, יזשרם של אנשי המלחמה במלחמת מדיין, והמעילה בביזה על ידי עכן שגרמה להסתלקותה הזמנית של ההשגחה האלהית ולנפילתם של שלושיב ושישה אנשי צבא עקב כך. ובתלמוד (סנהדרין מד ע"א): "עכן מאי טעמא איענוש ישראל עליה, הלא מן הנסתרות היא, ולפי שישראל לא ידעו, אין דין ערבות על הנסתרות?" ומשיבה הגמרא: "משום דהוה ידעי ביה אשתו ובניו". והתשובה אינה מבוררת שכן הואיל והעם לא ידע למה נענש? ומשיב אברבנאל: "לפי שהיה המקובץ כאיש אחד, וכל איש ממנו כאיבר מאיברי האיש. וכמו שבהחליא אבר מן האדם יעדר בריאות אותו האיש בכללו. ככה כשחטא האיש אחד חטא גמור, תסור ההשגחה האלהית מכלל העם והמקובץ וכו'" ע"כ.

ובספרי פרשת מטות, במלחמת מדיין, כתב: "ויקחו את כל השלל וגו' ויביאו אל משה וכו' מגיד שהיו בני אדם כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל! לא כענין

שנאמר 'וימעלו בני ישראל מעל בחרם', אבל כאן 'ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה', עב"ל.

הספרי מרגיש כאן את ההבדל בין שתי מלחמות, בין מלחמת יהושוע שהיו אנשים שמעלו בחרם ולקחו מן הביזה, ובין מלחמת מדיין שאנשי צבא היו צדיקים והביאו את כל הביזה אל משה, שכן, להיות צדיקים במלחמה מדרגה גבוהה היא, שהרי סוף סוף אנשים שדם נשפך לנגד עיניהם נשחתות מידותיהם. או אז, גם רכוש של אחרים איננו נחשב בעיניהם כלום, כי על חייהם אין הם חסים, קל וחומר על ממון.

אמנם, הרמב"ם בפרק ז מהלכות מלכים הלכה טו, מצייר לפנינו באופן רוחני כיצד צריך חייל של בני ישראל להכשיר את עצמו במערכות המלחמה, ואומר:

"ומאחר שיכנס בקשרי מלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה, וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה, וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד, ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו, אלא ימחה זכרונם מלבו, ויפנה מכל דבר למלחמה וכו'... וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהיה כוונתו לקדש את השם בלבד, מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תניעהו רעה, ויבנה לו בית נכון בישראל ויזכה לו ולבניו עד עולם ויזכה לחיי העולם הבא, שנאמר: כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן, כי מלחמת ה' אדוני נלחם ורעה לא תמצא בך וגו' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך"

אם כך, לפי המדרגה המוסרית שמציב הרמב"ם לחייל הישראלי עליו לזכך עצמו ולהתפרק מכל עניין פרטי ואפילו לא להרהר באשתו ובבניו וכל מחשבתו תהיה לקיום העם ויחוד השם, בי ישראל ואורייתא וקודשא בריך הוא חדא הוא. כשאדם משתדל להגיע למדרגה גבוהה בזאת שוב אין מקום למחשבות על ביזה ועל אושר במצב מלחמה, כי הוא צריך לפרק את עצמו מעצמיותו ומאנוכיותו, וזה ברור ומובן מאד.

אלא שאדם איננו עומד במדרגה גבוהה אחת. היא משתנה מפעם לפעם. יש מקרים שבזמן מנוחה מתחיל החייל לחשוב על עצמו וביתו ועל חיים נוחים ונכשל על ידי כך. אך כאמור טבע הוא באנוש ואין לשופטו בחומרה יתירה, כי מלחמת ה' הוא נלחם.

ב. תופעת האכזריות:

כתב הרמב"ם בשמונה פרקים פרק ז:

"שכל נביא לא נתנבא אלא אחר שיהיו לו כל המעלות השכליות, ורוב מעלות המידות, וכו' ואין מתנאי הנביא שיהיו אצלו כל מעלות המידות, עד שלא תפחיתהו פחיתות, שהרי שלמה המלך, עליו השלום, העיד עליו הכתוב בגבעון נראה ה' אל שלמה (מלכים"א, ג) ומצינו בו פחיתות מידות והיא: רוב התאוה, בביאור בהרבות נשים וכו' וכן דוד מלך

ישראל עליו השלום, נביא, 'אמר לי דבר צור ישראל' (שמואל-ב, כג) ומצאנו אותו: בעל אכזריות, אף על פי שלא שימש בה כי אם בעובדי גלולים ובהריגת הכופרים, והיה רחמן לישראל, אבל בא בבאור מפורש בדברי הימים שהשם יתברך לא הרשהו לבנות בית המקדש, ולא היה ראוי בעיניו לזה לרב מה שהרג אמר: 'לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני' (דברי הימים-א, כב).

מכאן שאפילו אנשים רמי מעלה כדוד מלך ישראל, דבקה בהם עקב המלחמות ושפיכות הדמים מידת אכזריות. ומשנפגעות מידותיו של אדם בגלל מלחמות, קשה להאשימו, שהרי טבע בני אדם הוא לגזול וליטול מה שהגיע לידם בזמן מלחמה, ולהתיר לעצמם איסורים שונים. ועד כמה ירדה התורה לסוף דעתו של הלוחם נראה מן ההיתר שהתירו לו אשת יפת תואר, כמבואר בפרשת "כי תצא". ובדברי חז"ל שם: "שלא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע, אם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור". כמו כן התירה התורה לאנשי הצבא לאכול נבלות וטרפות, אם ירעבו ולא ימצאו לאכול אלא מאכלות אסורות. כך ברמב"ם פרק ח מהלכות מלכים. ובסוף משנה שם: "ואין כוונתו במי שהוא מסוכן מחמת רעבון דהא פשיטא, ואפילו אינו מחלוצי צבא נמי, אלא כשתאב לאכול ולא שכיח לו היתרא" וכו' ע"כ. וטעם נתנו בדבר, שאם יחסר אוכל לאיש הצבא לא ילחם כהוגן. מכל המקומות הללו עולה כי בהרכבה הלכות חל שינוי בנוגע לאנשי צבא, שכן ירדה התורה לסוף דעתו של החייל השרוי במצב מיוחד והיטילה עליו חיובים לפי כוחו וטבעו באותו זמן, שהקב"ה לא בא בטרוניא על בריותיו.

כך הסברתי פעם מה שאנו אומרים בתפילת ההודאה של חנוכה: "מסרת גיבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים, וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך". יש כאן תמיהה. מילא, מסירת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים היא נס, אך מסירת טמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים, מה נס יש בדבר? הרי יתכן מצב שהטהורים והצדיקים חזקים יותר, מן הטמאים והרשעים (וכבר ראיתי שרבים מעוהדים על כך). אבל לפי דברינו, במלחמה יכול אפילו בן אדם ישר וצדיק לאבד את המידות המזוככות שלו, להפוך לאכזר ואף להטמא בגלל התעסקותו בשפיכות דמים. כן ראינו גם בדוד המלך, שדבקה בו מידת האכזריות בשל הדם הרב ששפך עקב התעסקותו במלחמה. מה שאין כן במלחמת החשמונאים, כאן אירע נס ממש, שאפילו אחרי המלחמות הרבות שנלחמו, כמבואר בספר החשמונאים, בכל זאת לא איבדו את טהרת הנפש והצדיקות. וזהו שמפורש בתפילה שנשאו צדיקים וטהורים למרות המלחמות הרבות שנלחמו, ודוק'.

וראיתי בספר משך חכמה להגאון המופלא ר' מאיר שמחה זצ"ל רעיון נפלא בענין זה. בפרשת "ראה" נאמר לגבי עיר הנדחת: "הכה תכה את יושבי העיר היא לפי חרב", "וכן טף ונשים וכל נפש חיה אשר בה" (סנהדרין קיא ע"ב, ורמב"ם הלכות עבודת כוכבים פרק ד, ו) מה כתוב בסוף הפרשה: "ונתן לך רחמים ורחמך והרבך" וגו', פירוש הדבר הוא, שאחר שפיכות דמים רבה כל כך, הריגת כל יושבי העיר נשים וטף, נולדת מידת אכזריות, כי כל שפיכת דמים מולידה אכזריות באדם. לפיכך, הבטיח להם הקב"ה כי אם יעשו ככל אשר ציווה אותם ויקיימו את כל

הכתוב בפרשה הזאת הוא מבטיחם שישמור שלא תפגע מידת הרחמים שלהם בעשותם את הדין בעיר הנידחת "וגתן לך רחמים ורחמך והרבך".

בעיות שהתעוררו במלחמת שלום הגליל

א. הטבח בסברה ושתילה

לגבי מלחמת שלום הגליל יש לברר עוד נקודה קשה מאד. שעה שאיזור ביירות היה תחת שלטון ישראל, אירע רבר נורא. במחנות הפליטים סברה ושתילה נרצחו ונטבחו אנשים, נשים וילדים בלי הבחנה בידי קבוצות של נוצרים המכונים "פאלאנגות". ושאלה היא האם יש להטיל במקרה זה אחריות על צבא הגנה לישראל?

יש להתעמק ולברר הדבר על פי ההלכה, מחשבת ישראל וההיסטוריה שלנו, וכרגיל המקור הראשון לבירורה של אחריות מעין זאת הוא התנ"ך. והנה בספר מלכים-ב פרק ג, מסופר שמלך ישראל ומלך יהודה ומלך אדום יצאו למלחמה על מואב. בפסוקים כו-כו שם כתוב:

"וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה, ויקח איתו שבע מאות איש שלף חרב להבקיע אל מלך אדום ולא יכלו. ויקח את בנו הבכור אשר ימלך תחתיו ויעלהו עלה על החמה ויהי קצף גדול על ישראל".

וברד"ק:

"פירש אדוני אבי: כי בן מלך אדום הראוי למלוך תחתיו היה ברשות מלך מואב ומפני זה בא מלך אדום עם שני המלכים כי חשב להוציא בעזרתם בנו מתחת יד מלך מואב. וכשחשב מלך מואב להבקיע אל מלך אדום ולא יוכל לקח בקצפו את בן מלך אדום והעלהו על החומה ושרפו לעיני אביו. זהו 'ועלהו עולה' ששרפו כמו ששורפין העולה. ויהי קצף גדול על ישראל, ממלך אדום כי חשב כי בעזרתם יוציא בנו מתחת יד מואב, וזהו שאמר הכתוב (עמוס ב, א) 'על שרפו את עצמות מלך אדום לשיד'. ורבי אחי ר' משה ז"ל פירש, כי כאשר חשב להבקיע מלך מואב אל מלך אדום, אז לקח בנו באותה המלחמה, חטפו מהם והעלהו על החומה ושרפו לעיני אביו, ויהי קצף גדול על ישראל ממלך אדום שלא עזרהו להציל מידם".

והרלב"ג אף הוא פירש כמו הרד"ק, רק בסוף הפסוק "ויהי קצף גדול על ישראל" מפרש באופן אחר קצת, עיי"ש. ולפי זה היה עיקר הקצף של מלך אדום על ישראל שלא עזרו לו להציל את בנו על אף שהלך אתם יחד למלחמה (ככל הנראה היה בידם לעזור לו).

ובספר עמוס (ב, א): "כה אמר ה' על שלשה פשעי מואב וכו', על שרפו עצמות מלך אדום לשיד", נאמר בבירור כי העונש על שריפת עצמות מלך אדום חל על

מואב, שעשו בפועל את מעשה הרציחה, ולא על בני יהודה וישראל שלא עזרו לו להציל את הבן מיד מואב. ואף שהיו בני ברית במלחמה הזאת, בכל זאת אין זוקפים את החטא הנורא הזה על אלה שיכלו לעזור ולמנוע את החטא, אלא על אלה שחטאו בפועל. ובזו הדרך יש לדון במה שאירע במחנות הפליטים שבביירות. האשמים הם הנוצרים, אנשי הפאלאנגות, שברשעותם הנוראה ביצעו בפועל את מעשה השחיטה. לא עם ישראל וצבאו המפואר אלא הפאלאנגות הם האשמים. ושפלות היא מצד העולם כולו שהשמיצו את שם ישראל, והתעלמו ממבצעי השחיטה בפועל.

ויש להוסיף, שלא מסופר בכתובים שמלך אדום קצף על מואב, שהקריבו את בנו. אלא כל הקצף היה על ישראל. מכאן אנו למדים על המנטאליות של הגויים. ששינאת ישראל טבועה מאז ומעולם עמוק בלבם. לכן, כשיהודי שוגה, ממהרים הם להאשימו ולהכפיש את שמו, אך כשעמים אחרים מבצעים מעשי שחיתות והרג, אין פוצה פה.

בבראשית רבה מופיע כלל גדול המובא ברש"י בפרשת וישלח: "וירץ עשיו לקראתו וכו' וישקוהו": אמר ר' שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשיו שונא ליעקב, אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונסקו בכל לבו". ועיין באברבנאל (מלכים ב, ג) המפרש פרק זה כמו הדר"ק, אלא שמזכיר את התלמוד בסנהדרין לט שמפרש את "ויהי קצף גדול על ישראל" שאלהים קצף על ישראל. אך מסקנתו היא שפירוש הגמרא הוא על דרך הדרש ופירוש הדר"ק הוא הנכון, עיי"ש בלשוננו. מהעבר השני, נראה שיש לתת את הדעת לגורם נוסף; האם מחובתינו לכופ את כל באי עולם להמנע משפיכות דמים? הרמב"ם בהלכות מלכים פרק ח הלכה י כתב:

"וכן ציווה משה רבינו מפי הגבורה לכופ את כל באי העולם לקבל מצוות שנצטוו בני נוח, וכל מי שלא יקבל יהרג. והמקבל אותם הוא הנקרא גר תושב..."

לגבי מקור דבריו של הרמב"ם מתלבטים האחרונים ובתוכם מהר"ץ חיות בספריו. שד"ל בכתביו שואל מי עשה את עם ישראל שוטרים על כל העולם? אלא שכנראה בלי קבלת מצוות בני נח האדם עלי אדמות הוא כמו חיה טורפת, וסכנה לכל המין האנושי, ולכן, חובתינו לכופ על קבלת מצוות אלו.

אם כך לכאורה היו מצווים חיילינו לשמור על קיום אחת משבע המצוות: שפיכות דמים, ואפילו באמצעי כפיה, שכן על יסוד מוסרי זה נצטוו ישראל, ואם לא עשו זאת הם אחראים לכאורה לדבר הנורא שהתרחש. ואפילו נאמר שהטבח התרחש שלא בידיעתם, אבל כיצד הפקירו את הפליטים, שהיו שרויים באיזור שלא היה בו כל משטר והתירו לפאלאנגות להיכנס? שהרי ידוע כי כמעט במשך שבע שנים שהמתבלים התבססו במחנות אלה הם רצחו וצריך היה לצפות מראש שהנוצרים יחפשו דרך לנקום בהם.

אולי ניתן לומר תשובה בדבר. במחנות הללו התחבאו מתבלים רוצחים, ורבים מתושבי אותם מחנות היו שותפים לרציחות החבלה ולכן בני מוות הם. אמנם,

הילדים הקטנים בוודאי לא היו אשמים ולא ידעו דבר, אלא כיון שניתנה רשות למשחית, אינו מבחין בין טוב לרע. ברם, כל הפרשה הזאת עדיין לא מבוררת כהוגן וצריכה עיון גדול.

ב. יציאת המחבלים מביירות הנצורה

הרמב"ן בהשגותיו על ספר המצות להרמב"ם, בהשגה ה כתב: "שנצטוינו, כשנצור על עיר, להניח אחת מהרוחות בלי מצור, שאם ירצו לברוח יהיה להם דרך לנוס משם, כי בזה נלמד להתנהג בחמלה אפילו עם אויבנו בעת מלחמה. ובו עוד תיקון שנפתח להם פתח שיברחו ולא יתחזקו לקראתינו, שנאמר 'ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה' (במדבר לא, ז). ודרשו בספרי הקיפוח משלש רוחותיה. ר' נתן אומר נתן להם רוח רביעית שיברחו. ואין זו מצות שעה במדין, אבל היא מצוה לדורות בכל מלחמת הרשות, וכן כתב הרב בחיבורו הגדול בהלכות מלכים ומלחמותיהם"

וזו לשון הרמב"ם בפרק ו מהלכות מלכים הלכה ז:

"כשצריך על העיר אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה אלא משלש רוחותיה, ומניחין מקום לברוח ולכל מי שירצה להמלט על נפשו, שנאמר 'ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה', מפי השמועה למדו שכך ציהו"

יוצא איפוא, שהשגת הרמב"ן על הרמב"ם היא שלא כלל את החובה להשאיר לאוייב דרך נסיגה כמצוה בספר המצוות חרף העובדה שבהלכות מלכים במשנה תורה מופיעה הלכה זו.

וכך מבוארת בספר משך חכמה פרשת מטות המחלוקת של הרמב"ם והרמב"ן:

"וטעם פלוגתתן, דהרמב"ן סובר דכמו דהיא מצוה לבקש שלום, כן היא מצוה לחוס על נפשם ולהניח להם איזה צד להציל נפשם, ולהניח צד אחד פנוי להיות להם מקום לברוח. אבל הרמב"ם סובר, דהוא אופן מאופני המלחמה, היינו לימוד בחוקות המלחמה, שאם יקיפו אותם מכל צד, ומהתייאשם בחיים כי יפלו ביד צר, יעמדו על נפשם בכל שארית כוחם ויוכלו לעשות חיל, כאשר ידוע בקורות העיתים, שכמה פעמים בא מגדל היאוש הניצוח הגדול. לא כן אם יהיה להם אופן להציל נפשם, אז לא ישליכו נפשותם מרחוק ויברחו, ואם כן אין זה למצוה אלא לטכסיסי המלחמה" עד כאן דבריו הנפלאים.

והנה גם במלחמת שלום הגליל איפשרו למחבלים לצאת מביירות. שהרי, לו לא היו מתירים להם לצאת משם על נשקם, היו מתעקשים ולוחמים עד המחבל האחרון, והיו נופלים הרבה יותר מצבא ישראל. כך, שגם אם לא נקבל בהכרח את גישתו 'הרחמנית' של הרמב"ן, ודאי שנהגו כיאות לפי גישתו הטקטית של הרמב"ם. מובן, שגישה כזאת תלויה יותר בשקול דעתם של אנשי צבא ופחות בשקול דעתם של רבנים.

ג. הטיפול במחבלים השבויים

בעיה נוספת שהתעוררה במלחמה היא פרשת השבויים. רוב השבויים הם אנשי איש"ף, רוצחים בפועל או מועדים לשפוך דם ישראל בכל מקום. וכמו שבמלחמת מצוה על הצר הבא להשמידנו קיים הדין "הבא להרגך השכם להורגו" כך גם בפרשת השבויים, לפי החוק התורני אנשי מוות הם.

אמנם, במצבנו הנוכחי כעם קטן ודל התלוי בעמים אחרים, אין אנו חופשיים בהחלטותינו המדיניות, ואין בדינו להוציא לפועל את דיני המשפט העברי בשלמותם.

לכן, כיום עלינו לנהוג עם המחבלים השבויים בדינו כפי שנהג שלמה המלך בשעתו עם הנותרים משבע האומות לאחר החרמתן. כמו שנאמר במלכים"א (ט, כב): "כל העם הנותר מן האמרי, החתי, הפרזי, החוי והיבוסאי אשר לא מבני ישראל המה. בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ, אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה. ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד, כי הם אנשי המלחמה ועבדיו ושריו ושלישיו ושרי רכבו ופרשיו".

מלחמות רבות עברנו בארצנו לאחר תקומת המדינה. אנו עייפים ממלחמות, ומתפללים לאלהים שיקויים בנו הכתוב: "וישבתם לבטח בארצכם, ונתתי שלום בארץ", על שני חלקיו. שהרי כבר עמדו הקדמונים על הכפילות; הלא אם יושבים לבטח ממילא ישנו שלום. אבל "אור החיים" הקרוש ועוד מפרשים תירצו קושי זה באומנם, כי שלום זה פירשו מצב של רגיעה בין הכיתות והפלגים, בעוד שה"שיבה לבטח", היא מפני השונא שמקיף אותנו מבחוץ. אצלנו בארץ פרחה לאחרונה הפלגנות ושינאת האחים למעלה מראש. ואפילו יבוא שלום מן החוץ, עלול הפירוד הנורא השולט בנו מבפנים להביא, חלילה, לידי חורבן האומה.

ונזכה לשלום אמיתי "וגר זאב עם כבש וארי כבקר יאכל תבן". השלום ישרור בישראל פנימה ויקיף את העמים מסביב ואת העולם כולו, מלכות הרוח תשרוד בתבל, כמו שהבאתי לעיל מהרמב"ם בהלכות מלכים:

"ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה, ולא קנאה ותחרות... ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד... שנאמר 'כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים'".